

מבנה רעיון ומגמה בספר החזון של הרמב"ם

בכה וזה אומר בכה, אלא דברים ברויים [בלא ספק] קרובים [קלים להבנה] נכונים [מבוססים] על פי המשפט אשר יתבאר מכל אלו החבורים והפרושים הנמצאים מימות רבנו הקדוש ועד עכשו.

עד שיהיו כל הדינים גלויין לקטן ולגדול בדין כל מצוה ודין כל הדברים שתקנו חכמים ונביאים. כללו של דבר: כדי שלא יהא אדם צריך לחבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל, אלא יהיה חבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כלה עם התקנות והמנהגות והגזרות שנעשו מימות משה רבנו ועד חבור התלמוד, וכמו שפרשו לנו הגאונים בכל חבוריהם שחברו אחר התלמוד.

כלומר, מטרת הספר לסכם את כל התורה כולה, ולהכריע את ההלכה.

מדברי הרמב"ם עולה גם שהספר מיועד לכל בית ישראל, שידעו בצורה קצרה וברורה את כל ההלכות שנאמרו בתורה. והוא חוזר על כוונתו כשהוא מדבר על הפרדס שנכנס בו ארבעת החכמים, כמסופר בתלמוד. וזה לשונו

(יסודי התורה ד, א):

ואני אומר שאין ראוי להטיל בפרדס אלא מי שנתמלא כרסו להם ובשרו. ו"לחם ובשר" זה הוא, לידע באור האסור והמתיר וכיצא בהם משאר המצוות. ואף על פי שדברים אלו "דבר קטן" קראו אותן חכמים, שהרי אמרו חכמים: דבר גדול - מעשה מרובה, ודבר קטן - תורה דאפי' ורבא; אף על פי כן ראויין הן להקדימן, שהן מיישבין דעתו של אדם תחלה. ועוד, שהן הטובה הגדולה שהשפיע הקדוש ברוך הוא לישוב העולם הזה כדי לנחל חיי העולם הבא, ואפשר שיידעם הכל: גדול וקטן, איש ואשה, בעל לב רחב ובעל לב קצר.

כלומר, הרמב"ם מביא כאן שתי סיבות לצורך הקדים את לימוד ההלכות לכל לימוד אחר:

הראשונה, "שהן מיישבין דעתו של אדם תחלה", שהמצוות מסייעות לאדם לתחום את גבולות המסגרת שהוא חי בה ולכוון את אופיו ואת כוחות גופו, כדי שתהיה דעתו מוכנה להכרת ה' יציבה (מר"ג, טו, נא). במובן זה, עשיית המצוות קודמת לכל עיסוק ברעיונות. ואף מיישבת את הדעת לצורך הפנתם.

והשנייה, "שהן הטובה הגדולה שהשפיע הקדוש ברוך

במאמר זה! ננסה להבין לאן הרמב"ם חותר בספר "משנה תורה", ובייחוד בספרים האחרונים של חיבור זה.

הרצאת הדברים בנויה בסדר הזה: ננסה להבין את הצהרת הרמב"ם בדבר מטרת כתיבת ספר "משנה תורה", תחילה באופן גלוי. מעיון בהלכות תלמוד תורה, ננסה להבין את המסגרת המעשית של ספר "משנה תורה" יכול למלא. לאחר מכן, מתוך המבנה של הספר, נעמוד על הרעיון שלו. לבסוף, מעיון בפסגת הספר, ספר שופטים, ננסה לתמוד מה מגמתו הסמויה, האסטרטגית, של הרמב"ם.

הרעיונות של הרמב"ם שמרניים ונועזים כאחד. דמותו של הרמב"ם מדהימה, אבל רק מעטים עמדו על היקפה. יש אנשים, ואני משאיר לכם לאפיין אותם, שאם אשאל אותם מי היה הרמב"ם? חלקם יענו 'רופא בבית חולים' וחלקם יאמרו 'פילוסוף', מי שכתב את מורה הנבוכים'. כשביל אנשים אלה, הרמב"ם היה נועז, נועז מדי. אחרים יאמרו שהוא היה 'פוסק', מי שכתב את משנה תורה'. כשביל אלו, הרמב"ם היה שמרן. וכאן המקום להכיר עוד מאפיין של הרמב"ם.

שם הספר, "משנה תורה", הוא נועז כשלעצמו, שם הוא שני לתורה. וזה לשונו (הקדמה למשנה תורה):

לפיכך קראתי שם חבור זה "משנה תורה", לפי שאדם קורא תורה שבכתב תחלה, ואחר כך קורא בזה, ויודע ממה תורה שבעל פה כלה, ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם.

דורות שלמים לא הבינו את העניין, וכינו את הספר בשם מעורר יותר, 'היד החזקה', גם כסמל ל"ד", כלומר ארבעה עשר, הספרים שבו, וגם בגלל שבפסוק האחרון המסיים את התורה, נאמר:

ולכל היד החזקה ולכל המורה הגדול, אשר עשה משה לעיני כל ישראל.

ועדיין נשאלת השאלה: מה מטרת הספר הזה? לכאורה, התשובה לשאלה זו באה בהקדמה לספר. וזה לשונה:

ומפני זה נערתי חצני, אני משה ברבי מיומן הספרי, ונשענתי על הצור ברוך הוא, ובינתי בכל אלו הספרים, וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החבורים בענין האסור והמתיר והטמא והטהור עם שאר דיני תורה כלם, בלשון ברוכה ודרך קצרה, עד שתהא תורה שבעל פה כלה סדורה כפי הכל בלא קשין ולא פרוק, לא זה אומר

כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל חַיֵּב בְּתַלְמוּד תּוֹרָה, בֵּין עֲנִי בֵּין עָשִׁיר, בֵּין שְׂלֵם בְּגוֹפוֹ בֵּין בַּעַל יְסוּרִין, בֵּין בַּחוּר בֵּין שֶׁהָיָה זָקֵן גָּדוֹל שֶׁתִּשְׁשׁ כְּחוֹ. אֶפְלוּ עֲנֵי הַמְּחַזְרֵי עַל הַפְּתוּחִים, וְאֶפְלוּ בַּעַל אִשָּׁה וּבָנִים - חַיֵּב לִקְבֹּעַ לוֹ זְמַן לְתַלְמוּד תּוֹרָה בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיְתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה" (יהושע א, ח).

עַד אֲמַתִּי חַיֵּב לְלַמֵּד תּוֹרָה? עַד יוֹם מוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּפֶן יְסוּרוֹ מִלְּבַבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (דברים ד, ט). וְכָל זְמַן שֶׁלֹּא יַעֲסֹק בְּלַמּוּד, הוּא שֶׁכָּח.

תשובה שיטתית אחת לכל השאלות האלו אפשר לקבל כשמבינים שיש שתי מטרות ללימוד התורה, העברת המסורת ולימוד עצמי. בראשונה, האדם מקבל את הידע שלו מאביו ומרבו. לכן בשלב הזה, "ללמוד את עצמו", הוא מעביר לעצמו את המסורת. רק בשלב השני מגיע הלימוד העצמי, "ללמוד".

ללימוד הראשון, שהבן לומד מן האב, יש גבול. זהו לימוד יסודי. אחריו האדם צריך להתחנך. ואילו ללימוד בשלב השני אין גבול, וילמד האדם "עד יום מותו". כך, באופן שיטתי, כל הפרק מובן.

והיכן הגבול שהאב צריך ללמד את בנו?
הרמב"ם מחלק את הלימוד לשלושה חלקים:

וְחַיֵּב לְשַׁלֵּשׁ זְמַן לְמִדְּוֹתוֹ: שְׁלִישׁ בְּתוֹרָה שֶׁבְּכֻתָּב, שְׁלִישׁ בְּתוֹרָה שֶׁבַעַל פֶּה, וְשְׁלִישׁ בֵּין יוֹשֵׁבִיל אֶתְרִית דְּבַר מְרֵאשִׁיתוֹ, וְיוֹצֵיא דְּבַר מְדַבֵּר, וְיִדְמָה דְּבַר לְדָבָר, וְיִדְּוֵן בְּמֵדוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרָשֶׁת בְּהֵן, עַד שֶׁיַּדַּע הַיָּאֵר הוּא עֶקֶר הַמְּדוֹת, וְהַיָּאֵר יוֹצֵיא הַאֲסוּר וְהַמְּתֵר, וְכִיּוֹצֵיא בְּהֵן מְדַבְּרִים שֶׁלְּמַד מִפִּי הַשְּׂמוּעָה. וְעַנְיָן זֶה הוּא הַנְּקָרָא 'תַּלְמוּד'.

וְדַבְּרֵי קְבָלָה [נביאים] בְּכֻלָּל תּוֹרָה שֶׁבְּכֻתָּב הֵן, וּפְרוּשָׁן בְּכֻלָּל תּוֹרָה שֶׁבַעַל פֶּה, וְהַעֲנִינֹת הַנְּקָרָאִין 'פְּרָדֵס' בְּכֻלָּל הַתַּלְמוּד.

לסיכום, יש כאן שלושה דברים: א. לימוד תורה שבכתב, דהיינו התנ"ך; ב. לימוד תורה שבעל פה, ובה כלולים גם הפירושים לתנ"ך; ג. התלמוד. ואין הכוונה כאן למוכן המצומצם ללימוד הגמרא. מכל מקום, כשהרמב"ם אומר תורה שבעל פה, הוא מתכוון, כפי שאפשר לראות ממקומות אחרים, להלכות פסוקות. במילים פשוטות, "למשנה תורה".

וכפי שאמרנו לעיל, האדם קורא בתורה שבכתב וממשיך לתורה שבעל פה, המתחיל בלימוד "משנה תורה".

הרב ברנדס² טוען שהגדר שהאדם צריך ללמד את בנו הוא "משנה תורה". כגוף ידע סדור. זה בהחלט מרענן. ואכן, נדמה שהשאלה הגדולה אם הרמב"ם התכוון להחליף את

הוא לישוב העולם הזה, פְּדִי לְנַחַל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא", שהאדם צריך לעצב את חייו בעשיית המצוות והתדמרותו לה' בעולם הזה מתוך התובנות של הפרדס בהשגת ה' ובדרך הנהגתו (מור"ג, סוף נד). במובן זה, עשיית המצוות מביאה למימוש רעיונות נשגבים ומופשטים, ויוצרת מופת שבו הכל שותפים במימוש זה.

ספר "משנה תורה" מאפשר את העניין הזה, תורה לכל, כדברי הרמב"ם: "כְּתוּר תּוֹרָה - הָרִי הוּא מְנַח וְעוֹמֵד וּמוֹקֵן לְכָל... כָּל מִי שִׁרְצָה - יָבֹא וְיִטַּל" (תלמוד תורה א, ג). לכאורה, הכל פרטי, להכיר את ה' וללמוד תורה, משהו תודעתי-אישי-אינדיבידואלי. אך אנו נראה בהמשך דברינו שמדובר בהרבה יותר מזה.

כדי למצות את הבנת תפקידו של הספר באופן הגלוי שלו, ננסה לעמוד על אנומליה אחת בהלכות תלמוד תורה. כל חטיבת הלכות ברמב"ם, נפתחת באופן מסודר, כלל ופרט. וגם בהלכות תלמוד תורה, היינו מצפים שהרמב"ם יתחיל במצוות עשה ללמוד תורה, אלא שההלכה הראשונה פותחת במילים האלה:

נְשִׂים וְעַבְדִּים פְּטוּרִין מִתַּלְמוּד תּוֹרָה. אֲבָל קָטָן - אֲבִיו חַיֵּב לְלַמְדוֹ תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלַמְדָתֶם אִתְּם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם" (דברים יא, ט). וְאִין הָאִשָּׁה חַיֵּב לְלַמֵּד אֶת בְּנָהּ. שֶׁכָּל חַיֵּב לְלַמֵּד, חַיֵּב לְלַמֵּד. הַהֲלֹכוֹת פּוֹתְחוֹת בְּמַצְווֹה לְלַמֵּד, לֹא בְּמַצְווֹה לְלַמּוֹד. וְהַלְמוּד אִינוֹ רַק בֵּין אָב לְבִנּוֹ, אֲלֹא כֻלָּל, כְּאִמּוֹר בְּהֵלְכָה ב:

כְּשֶׁם שֶׁאָדָם חַיֵּב לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ, כֵּן הוּא חַיֵּב לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהוֹדַעְתֶּם לְבְנֵיךָ וּלְבְנֵי בְנֵיךָ" (דברים ד, ט). וְלֹא בְנוֹ וְכֵן בְּנוֹ בְּלִבּוֹ, אֲלֹא מַצְווֹה עַל כָּל חָכֵם וְחָכֵם מִיִּשְׂרָאֵל לְלַמֵּד אֶת כָּל הַתַּלְמִידִים, אֵף עַל פִּי שְׂאִינָן בְּנֵי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשִׁנַּנְתֶּם לְבְנֵיךָ" (דברים ו, ז).

וההלכה השלישית מנוסחת בלשון מעניינת מאוד:

מִי שֶׁלֹּא לְמַדוֹ אֲבִיו - חַיֵּב לְלַמֵּד אֶת עַצְמוֹ כְּשִׁפְיָר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלַמְדָתֶם אִתְּם וּשְׁמַרְתֶּם לְעַשְׂתֶּם" (דברים א, ה).

במקום לומר ללמוד, הרמב"ם אומר ללמד את עצמו. ושוב מדובר במצווה ללמוד. והנה הלכה החמישית:

לְעוֹלָם לְמַד אָדָם תּוֹרָה וְאַחַר כֵּן יִשָּׂא אִשָּׁה. שְׂאֵם נִשָּׂא אִשָּׁה תְּחִלָּה, אִין דְּעֵתוֹ פְּנוּיָה לְלַמֵּד.

עד מתי? וכי תעלה על דעתך שילמד האדם כל חייו בלא לשאת אישה? רק בהמשך נקבל את התשובה השיטתית לשאלה זו, בהלכה ח ובהלכה י:

אלא "גוף ידע סדור" של לימוד יסודי, שהאדם חייב להעבירו הלאה. זהו הרובד הראשון, הגלוי, של הספר.

• • •

כדי להבין את המניע של הרמב"ם, צריך להבין את מבנה הספר.

במשנה תורה אלף פרקים בדיוק, מחולקים ל-14 ספרים. המספר 14 אהוב על הרמב"ם (14 ספרים, 14 קטגוריות של טעמי המצוות, 14 כללים למניין המצוות). אני אשמח אם יימצא טעם שהרמב"ם רומז אליו. מכל מקום, את 14 הספרים אפשר לחלק באופן כללי לשני חצאים: החצי הראשון מספר המדע עד ספר זרעים עוסק בהנהגת היחיד, והחצי השני עניינו הנהגת האומה. את החצי הראשון עצמו אפשר לחלק לשני חלקים, וזו חלוקה יותר רפויה: כשהאדם לעצמו, מדע-אבה-זמנים, וכשהוא ביחס לסובב אותו, נשים-קדושה-הפלאה (מדיר את עצמו), ונוסף עליהם ספר זרעים (מתנות כהונה). החצי השני עוסק במקדש ובטהרה, עבודה-הקרבנות-טהרה, והחלק האחרון דן בסדרי המשפט והשלטון.

זהו המבנה הכללי. המבנה הזה תואם את המסר הגדול העולה מסיום ספר "מורה נבוכים", המבוסס על רעיון נשגב מספר ירמיהו: "כֹּה אָמַר ה' אֵל יִתְהַלֵּל חֶכֶם בְּחֻמָּתוֹ וְאֵל יִתְהַלֵּל בְּגִבּוֹרֹתָיו, אֵל יִתְהַלֵּל עֲשֵׂר בְּעֲשָׂרוֹ. כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמְתַּהַלֵּל הַשֶּׁפֶל וְיִדְעֵ אוֹתִי כִי אֲנִי ה' עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בְּאֶרֶץ, כִּי בְּאֵלֶּה חֲפִצְתִּי נֶאֱמַר ה'" (ירמיהו ט, כב-כג). והרמב"ם מפרש אותם על אתר. וזה לשונו:

רוצה לומר, מטרתי שיהא מכם חסד וצדקה ומשפט בארץ, שהמטרה להידמות בהן ושיהיו אלה הליכותינו. נמצא כי התכלית אשר הזכיר בפסוק זה היא, שהוא ביאר כי שלמות האדם אשר בה יתפאר באמת, היא מי שהגיע להשגתו יתעלה כפי יכולתו, וידע השגתו על בראיו בהמצאתם והנהגתם היאך היא, והיו הליכות אותו האדם אחר אותה ההשגה, מתכוון בהן תמיד, חסד צדקה ומשפט - להתדמות במעשיו יתעלה.

זו מטרת כל התורה כולה. מתחילים במדע ("השכל וידוע אותי") ומסיימים במשפט, בהנהגה ("עושה חסד משפט וצדקה בארץ").

יש כמובן סדר בכל הספרים, וגם בכל ספר לעצמו, דבר שכבר עמדנו עליו במבואות למהדורתנו לספר. ניגע רק ברבע האחרון: תחילה על האדם לסלק את הנזק, "סור מרע" (ספר נזקים, שעל פי כתבי היד, הרמב"ם קורא לו בשמו העברי, ולא "נזיקין" בארמית. אני יכול לספר שגם

התלמוד מתבררת יותר. לא את התלמוד התכוון להחליף, אלא את המשנה. את זה צריך ללמד. ולידיעת המורים במערכת החינוך, הנה דבר מסודר, מקיף, ברור, מעניק כיוון, ולא רק דיון חסר מגמה, המעקר את השאיפה למימוש התורה. את "משנה תורה" צריך ללמוד כסדר, לא נקודה פה ונקודה שם.

עניין הלימוד הזה, "המשנתי", עולה מהקדמתו ל"משנה תורה" (הקדמה ז):

וְרֵאִיתִי לְחַלֵּק חֲבוּרֵי זֶה הַלְּכוֹת הַלְּכוֹת בְּכָל עֵינָן וְעֵינָן, וְנֶאֱחָלַק הַהֲלְכוֹת לְפָרְקִים שְׂבָאוֹתוֹ עֵינָן, וְכָל פֶּרֶק וְפֶרֶק אֲחַלֵּק אוֹתוֹ לְהֲלְכוֹת קְטָנוֹת, כְּדִי שִׂיִּהְיוּ סְדוּרִים עַל פִּיה.

כלומר, הספר נכתב כדי שיילמד על פה. לכן ההלכות בו קצרות. (דרך אגב, רק בכתבי היד הן קצרות. כך למשל פרק א מהלכות עבודה זרה יש בו בדפוסים שלוש הלכות, ואילו בכתבי היד יש בו עשרים ואחת הלכות). אבל אנחנו נראה שספר "משנה תורה" מניע מהלך הרבה הרבה יותר גדול.

ואפשר לשאול: למה צריך את כל זה? למה כל איש ואישה צריכים ללמוד את עבודת הקרבנות, הרי לא כל אדם כהן, ובוודאי לא כל אדם כהן גדול. התשובה הפשוטה היא שאם לא נלמד, איך יתממש החלום, איך נבנה את בית המקדש. התשובה הגדולה יותר היא שכל אלו מלמדים אותנו איך לחשוב כיהודים. למשל, אם אישה נזירה יכולה להביא את הקרבן שלה לבית המקדש, אין מדרכות נפרדות, גם לא בבית המקדש. אפשר להביא עוד דוגמאות. אבל זה העיקר. התורה כולה מעצבת את חיינו. אם אינך יודע מה עושים בבית המקדש או בבית דין, חסר לך דבר מה. חסר לך משהו גדול בתורה שלך. ואנחנו נראה בהמשך שהאמירה אינה רק רעיון הגותי אלא הלכה למעשה.

כל החכמים הגדולים קראו להכיר את "משנה תורה" כיסוד לתורה שבעל פה, כמו למשל הרב קוק (איגרות א, קכה):

כמדומה שראוי להתרגל הרבה בחזרת הרמב"ם כסדר, פרק או פרקים בכל יום, כפי האפשר, פעם בלא נושאי כלים ופעם עם נושאי כלים היותר עקריים, אבל העיקר החזרה ההקפית, שבהמשך העניין, כמדומני שעתידי ספר "היד" להיות המעין המרכזי לתלמידי חכמים, על פי סדרי הלימוד שבהכרח יחודשו.

עד כאן דברים פשוטים וברורים.

סיכום ביניים: לא רק ספר שיש בו סיכום ויש בו הכרעה,

יִלְמַד לַיְרָאָה אֶת יי אֱלֹהֵיו לְשֹׁמֵר אֶת כָּל דְּבָרֵי
הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֵת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְעֲשׂוֹתָם. לְכַלְתִּי
רוּם לְכַבּוֹ מֵאֲחֵיו וּלְכַלְתִּי סוּר מִן הַמַּצְנוֹה יָמִין
וּשְׂמֹאל, לְמַעַן יֵאָרֶךְ יָמֵים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבְנָיו
בְּקָרֶב יִשְׂרָאֵל.

אין ספק שהחזון הגדול המעשי הוא חידוש הסנהדרין,
שהרמב"ם ראה בהקמתה מציאות מעשית (סנהדרין ד,יא):

נִרְאִין לִי הַדְּבָרִים, שְׂאֵם הַסְּפִימוּ כָּל הַחֻקִּים
שֶׁבְּאַרְצָךְ יִשְׂרָאֵל לְמִנּוֹת דִּינִין וְלִסְמֻךְ אֹתָן - הֲרֵי אֵלוֹ
סְמוּכִים, וְיֵשׁ לָהֶם לְדוֹן דִּינֵי קִנְסוֹת, וְיֵשׁ לָהֶם לִסְמֻךְ
לְאַחֲרֵים. אִם כֵּן, לָמָּה הֵיוּ הַחֻקִּים מְצֻטְעָרִין עַל
הַסְּמִיכָה? כִּדֵּי שְׂלֵא יִבְטְלוּ דִינֵי קִנְסוֹת מִיִּשְׂרָאֵל,
לְפִי שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְפָרְזִין וְאֵי אֶפְשָׁר שֶׁיִּסְפְּימוּ כִּלְוֹן, וְאִם
הִיָּה שֵׁם סְמוּךְ מִפִּי סְמוּךְ, אֵינּוּ צָרִיךְ דַּעַת כִּלְוֹן,
אֲלֵא דָן דִּינֵי קִנְסוֹת לְכָל, שֶׁהֲרֵי נִסְמָךְ מִפִּי בֵּית
דִּין. וְהַדְּבָר צָרִיךְ הַכְרַע.

באחד הכנסים עמד פרופ' אליאב שוחטמן על המשמעות
של "והדבר צריך הכרע", צריך להכריע ולהתקדם.

כמה הלכות לפני דבריו אלה, הרמב"ם מדבר על התנאים
שהשופט צריך לעמוד בהם כדי להיסמך. וכאן אנחנו
מגיעים לדבר מעניין: כל שופט, לא חשוב לאיזו משרה
הוא מיועד, חייב להכיר את כל התורה, גם אם אינו חבר
בסנהדרין הגדולה:

וְיֵשׁ לָהֶם [מותר להם, לסנהדרין] לְמִנּוֹת לְכָל מַה
שֶׁיִּרְצוּ, לְדְבָרִים יְחִידִים, וְהוּא [בתנאים] שֶׁיִּהְיֶה רְאוּי
לְכָל הַדְּבָרִים.

כִּיצַד? חֻקִּים מְפֹלָא שְׂרָאוּי לְהוֹרוֹת בְּכָל הַתּוֹרָה
כְּלָה, יֵשׁ לְבֵית דִּין לִסְמֻךְ אוֹתוֹ וְלִתְּנוֹ לּוֹ רְשׁוּת לְדוֹן,
לֹא לְהוֹרוֹת בְּאֶסוּר הַתֵּר. אוֹ יִתְּנוּ לּוֹ רְשׁוּת לְהוֹרוֹת
בְּאֶסוּר הַתֵּר, לֹא לְדוֹן דִּינֵי מְמוֹנוֹת. אוֹ יִתְּנוּ לּוֹ
רְשׁוּת לְזַהֵר וְלִזְוָה, אֲבָל לֹא לְדוֹן דִּינֵי קִנְסוֹת. אוֹ
לְדוֹן דִּינֵי קִנְסוֹת, אֲבָל לֹא לְהִתִּיר בְּכוֹרוֹת בְּמוֹמֵן.
אוֹ יִתְּנוּ לּוֹ רְשׁוּת לְהִתִּיר נְדָרִים בְּלִבְדֹּא אוֹ לְרֵאוֹת
כְּתוּמִים. וְכֵן כָּל פִּיּוּצָא בְּנֵה.

גם להתיר נדרים או לראות כתמים, צריך לדעת את כל
התורה כולה. רגע. ביטוי זה בא בהקדמה לספר "משנה
תורה":

וְרֵאִיתִי לְחַבֵּר דְּבָרִים הַמְתַּבָּרְרִים מִכָּל אֵלוֹ
הַחֻבוּרִים בְּעֵינֵי הָאֶסוּר וְהַמְתֵּר הַטְּמֵא וְהַטְּהוֹר עִם
שְׂאָר דִּינֵי תּוֹרָה כְּלָם, בְּלִשׁוֹן בְּרוּנָה וְדָרָךְ קְצָרָה,
עַד שֶׁתֵּהָא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פִּה כְּלָה סְדוּרָה.

לנו קרה מעשה הדפוסים, ובכריכה של הספר רשומים
שמות כל הספרים, ובבית הדפוס היה מישור "שתיקן"
את נזקים לנזיקין, והבחנו בזה רק לאחר שכבר הודפסו
מאתיים כריכות ונאלצנו להשליכן לפח. וזה כשלעצמו
היה נזק! אחר כך באים הצדדים המשפטיים בחיי
האדם בענייני רכוש (קניין) וההתחייבויות שלו לאחרים
(משפטים). לבסוף, מגיע הדוברבן שבקצפת, פוליטיקה
במובן הטוב ויפה של המילה, הנהגת הציבור. מערכת
המשפט ומערכת השלטון.

המבנה הוא אם כן, מן הפרט אל הכלל. שם נמצאת
הפסגה. שם החזון. ואמנם ניכר שבספר הזה עומד חזון
גדול של הרמב"ם. הנה הדרכתו הנשגבת לחייל היהודי
(מלכים ומלחמות, סוף פרק ז):

וּמֵאַחַר שֶׁיִּכְנַס אָדָם בְּקִשְׁרֵי הַמְּלַחְמָה, יִשְׁעַן עַל
מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעוֹ בַּעַת צָרָה, וְיַדְעֵ שְׁעַל יְחִיד
הַשֵּׁם הוּא עוֹשֶׂה מְלַחְמָה, וְיִשִּׁים נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ,
וְלֹא יִירָא וְלֹא יִפְחַד, וְלֹא יִחְשַׁב לֹא בְּאִשְׁתּוֹ וְלֹא
בְּבָנָיו, אֲלֵא יִמְחָה זְכָרָם מִלְּבוֹ, וְיִפְנֶה מִכָּל דְּבָר
לְמַלְחָמָה... וְלֹא עוֹד, אֲלֵא שֶׁכָּל דְּמֵי יִשְׂרָאֵל תְּלוּיִין
בְּצַנְאוּרָא... וְכָל הַנְּלַחֵם בְּכָל לְבוֹ בְּלֹא פַחַד, וְתִהְיֶה
כְּנֻתָא לְקַדְּשׁ אֶת הַשֵּׁם בְּלִבְדֹּא - מְקַטֵּחַ לוֹ שְׂלֵא
יִמְצָא נִזְק וְלֹא תִּגְיעוּ רַעַה, וְיִכְנֶה לוֹ בֵּית נְכוֹן
בְּיִשְׂרָאֵל, וְיִזְכֶּה לוֹ וּלְבָנָיו עַד עוֹלָם, וְיִזְכֶּה לְחַיֵּי
הָעוֹלָם הַבָּא.

וזה אלף שנה לאחר החייל היהודי האחרון שנלחם עם
בר כוכבא נגד האימפריה הרומית. מי חלם אז על חייל
יהודי?!

גם דבריו למלך היהודי מלאי חזון (מלכים ומלחמות, סוף
פרק ב):

וְיִהְיֶה חוֹנֵן וּמְרַחֵם לְקַטְנֵם וּגְדוֹלֵם, וְיַצֵּא וְיִבּוֹא
בְּחֻפְזֵיהֶם וּבְטוֹבָתָם, וְיַחֲסוּ עַל כְּבוֹד קִטָּן
שֶׁבְּקִטְנֵיהֶם. וְכִשְׂמַדְבַּר אֵל כָּל הַקְּהָל בְּלִשׁוֹן רַבִּים,
וְדַבַּר רַבּוֹת... לְעוֹלָם יִתְנַהֵג בְּעֵנְנָה יִתְרָה... וְיִסְבֵּל
טְרַחַם וּמִשְׂאֵם וְתִלְגּוֹתָם וְקִצְפָם "כְּאִשֶּׁר יִשָּׂא הָאִמֵּן
אֶת הַיִּגָּן". "רוּעָה" קְרָאוּ הַכְּתוּב... וְדַרְכּוֹ שְׁלֹרְעָה
מִפְּנֵי בְּקִבְלָה... "בְּזוּרְעוֹ" קְבִיצָן טְלָאִים וּבְחִיקוֹ
יִשָּׂא, עֲלוֹת יִנְהַל".

גם שם הספר, "משנה תורה", הוא כשם הספר שהמלך
צריך לקחת עמו לכל מקום, כמו שנאמר בתורה (דברים
יז,יח-כ):

וְהִיָּה כְּשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ, וְכָתַב לוֹ אֶת
מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מַלְפְּנֵי הַכְּהֹנִים
הַלְוִיִּם. וְהִיָּתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו, לְמַעַן

הַגְּזֵרוֹת וְהַתְּקִנּוֹת וְהַמְּנַהֲגוֹת שִׁיּוּרוֹ בְּהֶן לְרַבִּים כְּדִי
לְחַזֵּק הַדָּת וּלְתַקֵּן הָעוֹלָם.

ועל המלכות הוא אומר (מלכים ומלחמות ג,י):

כָּל הַהוֹרְגִין נְפֹשׁוֹת שְׁלֵא בְּרָאָהָּ בְּרוּיָהּ אוּ בְּלֵא
הַתְּרָאָה, אֲפֹלוּ בְּעֵד אֶחָד, אוּ שׁוֹנֵא שְׁהֲרַג בְּשִׁנְגָה
- יֵשׁ לְמַלְךְ רְשׁוֹת לְהֲרַג אוֹתוֹ, וּלְתַקֵּן הָעוֹלָם כְּפִי
מַה שֶּׁהִשְׁעָה צְרִיכָה.

להנעת המהלך הזה, יש דרך. לשם כך כותב הרמב"ם
את הספר.

כך אפשר להבין את אמירתו של הרמב"ם:

וכל מה שתיארת לי על מי שלא יקבלוהו כראוי
לו, אין זה אלא בדורי. אבל בדורות הבאים, כאשר
תסתלק הקנאה ותאוות השררה, יסתפקו כל בני
ישראל בו לבדו.

אם תקום הסנהדרין, גם מתוך החזון של הרמב"ם, היא
אינה מחויבת להיצמד לכל פסקיו. זה ברור. אבל נדמה
כי בלא הכרה שלמה של כל התורה, קשה מאוד לדעת
למה לשאוף.

כל אלו מביאים לידי הבנה שהחיבור הזה, "משנה
תורה", נועד לא רק לסכם את התורה כולה, אלא גם
לכונן ולקדם את המימוש הנשגב של התורה בבניין
מוסדותיה, בהעצמת ישראל ובמימוש תכלית האדם.
זה החיבור המכונן. עם ישראל עוד יגיע לזה. זה יתחיל
מישראל ויגיע לכל העולם כולו.

הרמב"ם, כמו אברהם אבינו, מחדש את היסודות שאבדו,
וקורא "בשם ה' אל עולם". הקריאה הזו מופיעה יותר
מ-26 פעמים בחיבוריו: בכל אחד מ-14 הכרכים של
"משנה תורה", בכל אחד מששת סדרי המשנה שפירש,
בכל אחד משלושת החלקים של "מורה נבוכים", ובכל
אחת מאיגרותיו החשובות. יש מנהיג לעולם. הרמב"ם
מנסח את הקריאה הזו מחדש, שהרי המושג "עולם"
מציין בלשון המקרא זמן, נצח. הרמב"ם מביא את הפסוק
במשמע מקום. ה' הוא בורא העולם. יתר על כן, הקריאה
הזו היא ליושבי כל העולם. לכל בני האדם.

זו מנהיגות. הרמב"ם אינו רק רופא ופילוסוף ופוסק. מעל
לכל הוא מנהיג. יהי רצון שנזכה למנהיגות כזו.

לְפִיכָּךְ קָרָאתִי שֵׁם חֲבוּרָה זֶה "מְשֻׁנָּה תּוֹרָה", לְפִי
שֶׁאֲדָם קוֹרָא תּוֹרָה שֶׁבְּכֹתֵב תְּחִלָּה, וְאַחַר כֵּן קוֹרָא
בְּהָ, וְיִוָּדַע מִמֶּנּוּ תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פִּהּ כְּלָה, וְאֵינּוּ צְרִיךְ
לְקִרְוֹת סֵפֶר אַחַר בְּיַגִּיהֶם.

אותו מטבע לשון. משנה תורה - ולתובנה זו מגיע גם הרב
רבינוביץ' - הוא ספר המיועד לכונן את מערכת המשפט
שלנו, את הסנהדרין, שכל שופט שם צריך להכיר את
כל התורה כולה, והם יחד יבנו מחדש את עולם התורה.
שתוקף התורה שבעל פה ייקנה מחדש.

זה גם מסביר עוד תמיהה אחת. בספר שופטים באות
גם הלכות ממרים, העוסקות בסמכות הסנהדרין ודין מי
שאינו מציית לה, ומתוך הן עוסקות גם בסמכותם של
ההורים.

שני הפרקים הראשונים בהלכות ממרים עוסקים בתוקף
התורה שבעל פה, במקור סמכותם של חכמים, ולכאורה
המקום הראוי לזה הוא באחת מן ההלכות בספר המדע,
שנמצאים בו יסודות היהדות; או בהלכות יסודי התורה,
שנמצאת בו הנבואה כבסיס לתורה שבכתב, ושם
לכאורה גם צריך להיות מתוארת הבסיס לתורה שבעל
פה, החכמים; או בהלכות תלמוד תורה, שבהן מדובר
על לימוד התורה ועל כבוד חכמים, ושם ראוי לדון
בתוקפן של הוראות חכמים; או בהלכות תשובה, שבהן
נמצאים יסודות האמונה, הבחירה החופשית, ועניין שר
ועונש. מדוע אפוא הציב הרמב"ם את תוקף סמכותם של
חכמים בספר הפוליטי ביותר? משום שהתורה תצמח רק
מתוך הנהגה מאוחדת. עד אז, אנחנו במצב של קיפאון,
מסובכים במחלוקות וחוסר תקשורת אפילו בין מחזיקי
התורה. רק אז תחזור התורה שבעל פה להיות מה שהיא
צריכה להיות. תורה חיה. תורת חיים. הכח שבאים
ממנו החכמים הוא מה, אבל הפעלת הכח, הייסוד שלו
והמיקוד שלו הם פוליטיים, ציבוריים. כפי שכל ענייני
העיר מתנהלים על פי החכם. התורה נוגעת לכל.

והנה הרמב"ם מציב שני מוסדות "מתקני עולם",
ובשניהם הוא משתמש באותה מטבע לשון.

על הסנהדרין הוא אומר (ממרים א,ב):

הַרְיָ הוּא אוֹמֵר: "עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרֵד" - אֱלוֹ

◇ הערות ◇

1 הרצאה בכנס החזון של הרמב"ם, אור לכ"ג טבת התשע"ב. מפעל משנה תורה, בישיבת אור וישועה חיפה. ההרצאה נמצאת באתר
www.mishnetorah.com